

Anton Schuttelaars

Zwanenbroederschap telde ooit 14000 buitenleden

Anton Schuttelaars voor het Zwanenbroedershuis
(Foto: Olaf Smit)

De beeldenstorm van 1566, de bestuurlijke elite van 's-Hertogenbosch in de zestiende eeuw of het fenomeen van de 14.000 buitenleden die de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap ooit telde: historicus Anton Schuttelaars deed er onderzoek naar. Met vaak verrassende resultaten.

Anton Schuttelaars is geboren in Bladel, maar verhuisde op z'n vierde naar Berlicum. Hij studeerde geschiedenis in Nijmegen. Daar is zijn interesse voor de Bossche geschiedenis begonnen. Voor zijn afstudeerscriptie maakte hij studie van de beeldenstorm van 1566 in 's-Hertogenbosch en alle troebelen daaromheen. 'Zo ben ik er in gerold.'

Na zijn studie heeft hij als 'assistent in opleiding' bij de vakgroep Nieuwe Geschiedenis van de Universiteit van Nijmegen aan zijn promotie gewerkt. In 1998 promoveerde hij op een proefschrift over de 'Bestuurlijke elite van 's-Hertogenbosch in de stedelijke samenleving 1500-1580', een en ander onder de veelzeggende titel 'Heren van de raad'. Na zijn afstuderen en promotie waren de vooruitzichten 'niet al te florissant'. Een baan als historicus zat er niet in. Daarom zit hij nu in de automatisering. De omscholing naar de ICT-sector blijkt minder vreemd dan zo op het eerste gezicht lijkt. 'De interesse voor het werken met de computer was er al. Bij het historisch onderzoek dat ik heb gedaan maakte ik natuurlijk gebruik van databases e.d. Daarin heb ik me verder gespecialiseerd.'

Dit betekende echter niet het einde van zijn aspiraties als historicus. 'Na een paar jaar begon het te knagen. Een van de dingen waar ik sindsdien mee bezig ben is de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap.'

Opgeblazen

Maar eerst terug naar de beeldenstorm van 1566. 'Om te beginnen ben ik minutieus nagegaan wat er gebeurd is in 1566/67. Dat leverde op zich geen grote verrassingen op. Maar ik heb wel de gebeurtenissen goed op een rijtje gezet. Dat was nog niet gebeurd. Het tweede deel van mijn onderzoek was echter gericht op personen die bij beeldenstorm en troebelen betrokken waren. Op basis van latere veroordelingen door de Raad van Beroerten ben ik nagegaan wat voor personen dat waren en uit welke lagen van de bevolking die kwamen. Het bleek dat je kunt spreken van een redelijke doorsnee van de bevolking. Het is dus niet zo dat het alleen het plebs was, dat zich aan de beeldenstorm schuldig heeft gemaakt.'

'Een van de bekendste beeldenstormers uit de hogere lagen van de bevolking was Henricus Agylaeus, zoon van een Bossche slager, die rechten had gestudeerd en later als aanhanger van de nieuwe religie een leidende rol heeft gespeeld, niet alleen in 's-Hertogenbosch, maar ook in Utrecht en Middelburg. Een andere bekende persoon was de ossenkoper Herman de Ruyter, die de geschiedenis zou ingaan als een van de grote helden van protestants Nederland. Als een soort Van Speyk heeft hij zich in 1570 opgeblazen tijdens de belegering van slot Loevestein, dat hij met een aantal medestanders had bezet. Hij wenste zich niet over te geven en stak daarom een lont in een kruitvat. Hij joeg daarmee ook een aantal Spanjaarden de dood in.'

Geen sinecure

Dit soort (detail)onderzoek van een bepaalde bevolkingsgroep in een bepaalde historische periode, het zgn. prosopografisch onderzoek, heeft Anton Schuttelaars ook geleid naar zijn onderzoek naar de bestuurlijke elite van 's-Hertogenbosch in de periode 1500-1580. Al is de periode min of meer willekeurig, er is wel een verklaring voor. 'De stadsrekeningen beginnen pas rond 1500, terwijl daarnaast vanaf 1500 een aantal mooie belastinglijsten bewaard is gebleven, waaruit je allerlei gegevens kunt halen. En voor 1580 heb ik gekozen omdat het een soort keerpunt is nadat in 1579 de protestanten de stad hadden verlaten.'

Anton Schuttelaars begon met onderzoek naar de bestuurlijke praktijk in die tijd: hoe vaak vergaderde het stadsbestuur, wie waren daar bij, welke onderwerpen waren aan de orde, enz.

Het stadsbestuur bestond uit drie leden. Het eerste lid werd gevormd door schepenen en gezworenen, het tweede lid waren de raadslieden en het derde lid bestond uit de dekens van de ambachtsgilden. Schuttelaars heeft zich vooral gericht op de eerste twee leden.

'Een van de belangrijkste conclusies is, dat schepenen zijn geen sinecure was. Het uitoefenen van de functie vergde veel tijd. Het was ook een onbezoldigde functie. Het was dan ook een bepaald soort mensen, dat zich dat kon permitteren. Een bestuurlijke elite dus. In het tweede deel van mijn onderzoek ben ik nagegaan wie daar deel van uitmaakten.'

Vier aspecten onderzocht Anton Schuttelaars: 1. de bestuurlijke carrières, 2. de financieel-economische positie van betrokkenen ('hoe hoog werden ze aangslagen?'), 3. hun opleiding ('in toenemende mate universitair geschoold') en 4. in hoeverre behoorden de toenmalige stadsbestuurders tot de gezworenen leden van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap.

In de Broederschapskapel (nu: Sacramentskapel) (Foto: Olaf Smit)

'Buitenlid' Geertruid van Slingeland knielt in gebed ('Sancta Agneta ora pro me') voor de heilige Agnes (met lam). Herman Haeck Hermanszoon, haar echtgenoot en lid van het Dordtse stadsbestuur, liet dit paneel waarschijnlijk ter nagedachtenis van zijn in 1467 gestorven Geertruid schilderen. (Uit: Jan van Herwaarden e.a., 'Geschiedenis van Dordrecht tot 1572', Hilversum 1996, p. 320)

Ons kent ons

‘Het onderzoek leverde een beeld op van een vrij coherente groep, zowel uit financieel-economisch oogpunt als qua opleiding. En ook voor wat betreft het lidmaatschap van de Broederschap. Maar tegelijk bleek dat het zeker geen gesloten groep was. Het stadsbestuur was vrij open, in die zin dat men in voorkomende gevallen vrij gemakkelijk kon toetreden. Er stroomde dan ook regelmatig nieuw bloed in, voorzover men financieel of door opleiding daartoe geschikt was. In vergelijking met andere Brabantse steden kun je zeggen dan Den Bosch opener is geweest.’

‘De vraag of stadsbestuurders tegelijk lid van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap waren heb ik bij mijn onderzoek betrokken vanwege de relevantie van deze broederschap, die in haar kern van gezworenen een kleine, zeer elite groep was, en in samenhang met het stadsbestuur een *ons-kent-ons*-circuit dat grote invloed op de Bossche samenleving had.’

Voor Anton Schuttelaars betekende dit welhaast automatisch een vervolgonderzoek met betrekking tot de Broederschap, met name voor wat betreft de ‘buitenleden’ (de niet-gezworenen). Bedroeg het aantal gezworenen leden nog geen honderd, het aantal buitenleden beliep op zijn hoogtepunt rond 1500 maar liefst 14.000, ‘zeker voor die tijd een enorm aantal’.

‘Door lid te worden had men ‘recht’ op bepaalde af-laten. Dat was dan ook de belangrijkste reden om lid te worden. Het buitenlidmaatschap was zo populair, dat niet alleen Bosschenaren zich als lid melden maar ook velen van ver daarbuiten, uit Holland, Gelderland, enz., maar ook vanuit het Rijnland en zelfs nog veel verder, tot de Oostzee (Danzig, Lübeck, Rostock) aan toe.’

Oostzee

‘Voorts kregen de leden één keer per jaar een kaars en na hun overlijden werden ze herdacht tijdens de Requiemmis, die vier maal per jaar in de Broederschapskapel werd opgedragen. Die kaarsen werden thuisbezorgd.’

‘Om toe te treden moesten buitenleden zeven stuivers – ongeveer twee daglonen van een metselaar of zo – betalen, terwijl na hun overlijden door de nabestaanden een doodsschuld was verschuldigd van dertig stuivers. Op zich allemaal niet zoveel, maar maal 14.000 een aardig bedrag. Wat er allemaal met dat geld werd gedaan is niet erg doorzichtig, al was natuurlijk wel veel geld nodig voor de kapel, terwijl ook het maaltijden-ritueel van de Zwanenbroeders wel een en ander zal hebben gekost.’

‘Wel kun je zeggen dat het aantal buitenleden een dwarsdoorsnede van de bevolking was, van de ge-

wone man tot de notabelen, van ambachtsman tot edelman, van kloosterzuster tot bisschop. De namen van al die buitenleden zijn geregistreerd in de Broederschapsrekeningen.’

Wetenswaardigheden

Samen met Jan Sanders van het BHIC (Brabants Historisch Informatie Centrum, het vroegere Rijksarchief) en Annemarie van Lith-Drooglever Fortuijn (oud-geschiedenislerares) is Anton Schuttelaars nu bezig alle gegevens uit de jaren 1330-1620 – ‘de periode waarvan vóór de inname van de stad de rekeningen bewaard zijn gebleven; bovendien is daarna de structuur van de Broederschap veranderd’ – vast te leggen in een computerprogramma. Om ze toegankelijk te maken voor geïnteresseerden. Anton Schuttelaars over de betekenis van dit onderzoek: ‘Zelf vind ik het razend interessant, maar ik denk ook dat het voor genealogisch onderzoek een interessante bron is, die teruggaat tot in de veertiende en vijftiende eeuw. Uit die tijd zijn er niet veel bronnen. Door ons onderzoek kun je aan de hand van de betalingen van doodsschulden nagaan wanneer ongeveer iemand is overleden. Uit de gegevens is voorts bijvoorbeeld de populatie van een bepaald klooster te herleiden. Al kan dat je ook confronteren met het raadsel waarom de dochter van een scheper van Den Bosch in Breda en niet in Den Bosch is ingetreden. Aan de andere kant kom je bepaalde relaties tegen. De geografische spreiding van de leden helpt bijvoorbeeld inzicht te geven in de handelscontacten, die er in die tijd waren.’

‘Ook demografische gegevens kun je er uit afleiden. Aan de betalingen van doodsschulden kun je zien of er in bepaalde jaren veel mensen zijn overleden. Dat kan bijvoorbeeld een gevolg zijn van epidemieën. Daarnaast zijn er de vele namen van Bossche straten en huizen die we tegenkomen. Over straten en huizen is weliswaar al veel geschreven, maar ik denk dat hierover heel veel meer is te vinden. En de enorme hoeveelheid namen, 90.000 is voer voor naamkundigen. Op taalkundig en dialectisch gebied verschaft dit onderzoek eveneens allerlei wetenswaardigheden.’

Transcriptie

Het onderzoek is in de tweede helft van 2004 begonnen. ‘Eind 2007 willen we klaar zijn’, verklaart Anton Schuttelaars desgevraagd. ‘Tot nog toe is goede voortgang gemaakt. De transcriptie is vrijwel voltooid. Die is mede nodig om beroeps- en plaatsaanduidingen toegankelijker te maken. Een van de dingen die we doen is ook de verschillende schrijfwijzen normaliseren, zodat je op de huidige plaatsnaam kunt gaan zoeken.’